

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1.738>

Л. Г. Андросович
orcid.org/0000-0003-3315-4068
науковий співробітник

Міжвідомчого науково-дослідного центру проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

**ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ
ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Організована злочинність інтегрована у високорентабельні сектори економіки та є одним із факторів, що становлять реальну загрозу економічній безпеці України. Соціально-економічні перетворення в Україні змінили характер кримінальних правопорушень, вчинюваних організованими злочинними групами, які передусім орієнтуються на перетворення будь-якого ресурсу в капітал. Організовані злочинні угруповання все частіше використовують легальні інститути, особливо фінансові, для здійснення різних незаконних операцій.

Незважаючи на значні зусилля правоохоронних органів, організована злочинність якісно змінюється у напрямі розвитку нових кримінальних технологій, проникає до багатьох секторів економіки, таких як бізнес-послуги (юридичні, страхові, фінансові); медицина, освіта, дослідження та розробки, необхідні для виробництва продуктів із природних ресурсів; інформаційні технології тощо, та контролює їхню діяльність, створює систему корупційних зв'язків для забезпечення максимального злочинного результату.

Боротьба з організованою злочинністю є складною проблемою [1, с. 7–9]. І спробувати вирішити самостійно її неможливо, оскільки в Україні інституційна підтримка державної політики у боротьбі з організованою злочинністю непропорційна масштабам та ризику розповсюдження [2, с. 114]. За оцінками експертів Світового економічного форуму, на кінець 2019 року за рівнем поширеності організованої злочинності Україна посідала 117 місце в рейтингу серед 180 країн [3], що свідчить про надзвичайно високий рівень ризиків, пов'язаних із цим негативним соціальним явищем. Зокрема, існують проблеми координації дій уповноважених органів у боротьбі з організованою злочинністю, якісної інформаційної та аналітичної підтримки, поглиблення міжнародної співпраці.

Натомість кримінальний світ не обмежений правовими умовами та межами і добре адаптується до мінливого середовища. Українські організо-

вані злочинні угруповання вже давно вийшли на міжнародний рівень та тісно інтегруються у транснаціональні злочинні мережі. У цьому контексті проблема ефективної боротьби з організованою злочинністю у фінансовій сфері сьогодні викликає велике занепокоєння та потребує особливої уваги з боку правоохоронних органів, науковців та громадськості.

Є об'єктивна необхідність розроблення ефективних моделей та стратегій організації протидії організованій злочинності у фінансовому секторі, оскільки вивчення структури та динаміки організованої злочинності в Україні свідчить про стійку тенденцію до її зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам боротьби з організованою злочинністю присвячені праці М.Г. Вербеньського, О.М. Бандурки, Є.Д. Лук'янчикова, П.Д. Мисливого, А.М. Падалки, М.А. Погорельського, Г.П. Пожидаєва, О.С. Проневича, І.В. Пшеничного, Є.В. Расюка, О.Б. Сахарової, Є. Д. Скуліша, О.Ю. Шостко та інших.

Мета статті полягає у дослідженні організованої злочинності у фінансовій сфері як загрози економічній безпеці України.

Виклад основного матеріалу. У Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 зазначено, що поступовому розвитку економіки значною мірою перешкоджають існуючі загрози, багато з яких пов'язані насамперед з економічною безпекою [4]. У зв'язку з цим було створено Бюро економічної безпеки України [5], що, беззаперечно, є важливим кроком, покликаним усунути дублювання функцій правоохоронних органів щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, в тому числі вчиненими організованими злочинними угрупованнями. Крім того, розроблено та схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю [6], яка визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах.

Статистичні данні про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями з 2016 року до 2020 року включно [7]					
Календарний рік	2016	2017	2018	2019	2020
Установлена сума матеріальних збитків, млн грн.	212041,25	21152345,43	3334002,84	5636760,44	9212566,12
Кількість зареєстрованих фактів про вчинення правопорушень організованими групами та злочинними організаціями	7802	14429	21891	20323	47755

Наведені вище заходи із вдосконалення державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю є важливими, оскільки організована злочинність нині є поширеним явищем, яке пустило своє коріння в усі сфери функціонування держави, завдаючи величезної шкоди її розвитку. Особливо під вплив організованих злочинних угруповань потрапляє фінансово-кредитна система, споживчий ринок, сфери розвитку бюджету та паливно-енергетичний комплекс. Це підтверджують результати роботи Національної поліції, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро та Державного бюро розслідувань, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень у фінансовій сфері, вчинених організованими злочинними групами, а також прокуратури та органів безпеки.

З наведеної таблиці видно, що у 2020 році показник кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями у фінансовій сфері, є найбільшим.

Особливо слід відзначити ту обставину, що в структурі організованої злочинної діяльності значну частину займають організовані злочинні угруповання, сформовані на етнічних засадах, кримінальна активність яких має міжрегіональний характер. Під їхнім контролем знаходяться багато об'єктів кредитно-фінансової сфери, сфери обороту житлової нерухомості та надання послуг.

Для організованих злочинних угруповань залишається привабливим ринок лотерей та азартних ігор як одне з основних джерел отримання та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Діяльність на ринку лотерей в Україні регулюється законом України «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5204-VI [8].

Збагачення з використанням лотерей становить інтерес для організованих злочинних угруповань передусім через відсутність належного забезпечення адміністрування податку з доходу організаторів лотерей та оподатковуваного виграшу

у лотереях, а також через відсутність чітко визначеної відповідальності за невідображення розрахункових операцій, пов'язаних із прийняттям ставок та виплатою виграшів.

Основна проблема в державному контролі за доходами від операцій на ринку лотерей в Україні та їх оподаткуванням полягає в тому, що досі відсутнє законодавче врегулювання фіксації всіх фінансових операцій на ринку лотерей із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій у порядку, передбаченому Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06 липня 1995 року № 265/95-ВР [9]. Такому контролю підлягають операції з прийняття коштів, повернення коштів, внесених для участі у лотереї, виплата (видача) виграшів у розмірі граничних сум розрахунків готівкою, встановлених Національним банком України, які повинні здійснюватися лише через каси із дотриманням вимог законодавства щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій. Прийняття і повернення коштів, внесених учасниками лотерей, виплата виграшів повинні здійснюватися виключно у касах пунктів розповсюдження лотерей з обов'язковим дотриманням вимог законодавства щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій та ведення касових операцій у національній валюті. Тільки за таких умов реальні обсяги операцій лотерейного ринку України та доходів від них будуть під належним контролем фіскальних органів, що дасть змогу збільшити надходження до бюджету від зазначеного виду діяльності та отримати позитивний соціально-економічний ефект загалом.

Державне регулювання азартних ігор нині здійснюється відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року № 768-IX [10]. Незважаючи на те, що останнім часом внесено певні зміни до цього Закону, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України,

в тому числі в частині посилення адміністративної та кримінальної відповідальності, деякі проблеми залишаються невирішеними.

Зокрема, набирають популярності віртуальні казино, сайти або програми, що дають можливість грати в азартні ігри через інтернет. Через високу конкуренцію та порівняно високі прибутки цей ринок постійно розвивається [11]. З огляду на це, організовані злочинні угруповання скористалися цією перспективою і вже розпочали діяти за своїми схемами з отримання протиправних прибутків та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Злочинні групи цілеспрямовано купують електронні клуби або навіть створюють власні. Такі «ігрові бібліотеки», як правило, реєструються в «податкових гаванях» (офшорах), з якими відсутній обмін інформацією у вітчизняних правоохоронних органах, тому переслідування нелегального електронного ігрового бізнесу не здійснюється.

Розквіту нелегального ринку азартних ігор в Україні активно сприяє корупційний складник, про що свідчить, наприклад, викриття нелегального грального бізнесу під «кришею» поліцейських Бердянським регіональним підрозділом Державного бюро розслідувань. За попередньою інформацією, працівник поліції спільно з цивільними особами організував гральний бізнес у Бердянську. Встановлено, що до схеми була причетна низка співробітників Бердянського районного відділу поліції, які, попри неодноразові заяви громадян, «не помічали» активної роботи гральних закладів [12].

У структурі економічної організованої злочинності також доцільно виділяти відносно однорідну за своїми криміналістичними характеристиками групу злочинів, які вчиняються і в кредитно-фінансовій сфері. Головним складником цієї сфери є банківська система, яка відіграє ключову роль у суспільно-економічному житті нашої держави.

Лідери й активні члени злочинної групи та злочинного співтовариства все частіше почали використовувати протиправні схеми в кредитно-фінансовій системі з метою розкрадання і переведення в готівку грошових коштів. Так, наприклад, члени організованих злочинних угруповань, які використовують розрахункові рахунки фіктивних підприємств, відкритих у багатьох банках, успішно переводять безготівкові кошти в готівку, а також вдаються до розкрадань шляхом незаконного відшкодування податку на додану вартість (при цьому наявні грошові кошти нерідко виводять за кордон). Незаконне переведення грошових коштів у готівку є одним із найпоширеніших видів нелегального бізнесу – це так звана діяльність «конвертаційних центрів». Такі фірми мають ознаки фіктивності, реєструються на підставних осіб, не звітують до податкових органів і за винагороду

«надають послуги» з конвертування готівки. Переважно вони створюються угрупованням осіб, які мають значний досвід у цій діяльності та тісно пов'язані з кредитно-фінансовими установами. Цей механізм гарантує безпеку реалізації схем подальшого відмивання коштів.

Останнім часом спостерігається тенденція щодо популяризації використання віртуальних валют у протиправних фінансових схемах, спрямованих на легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, які отримані в готівковій формі. Так, особливо поширеним є факт використання криптовалют організованими злочинними угрупованнями як інструменту протиправної діяльності, пов'язаної із шахрайськими діями у сфері ІТ-технологій, так званих «фінансових пірамід». Основними факторами, які впливають на зростання вказаної тенденції, є нерегульованість правового статусу віртуальних валют в Україні, відсутність як зовнішнього, так і внутрішнього адміністрування, а також центрів, які їх контролюють (повна децентралізація що унеможливує зупинення операцій, накладення арештів), анонімність розрахунків тощо [13]. Саме вказані фактори на тлі одночасного адаптування фінансового законодавства окремих країн до врегулювання відносин, пов'язаних із віртуальними валютами, робить цю категорію фінансових послуг в Україні привабливою для протиправних дій організованих злочинних угруповань.

З огляду на прагнення організованих злочинних угруповань ефективно приховувати походження доходів, отриманих злочинним шляхом, та учасників злочинних угруповань, які незаконно отримали (отримують) доходи, та тих, які організують процес відмивання коштів, а також гарантування швидкого та зручного доступу до готівкових коштів, отриманих із незаконних джерел, та створення зручних умов для безпечного використання доходів, отриманих від незаконних джерел [13], організовані злочинні угруповання зацікавлені у зберіганні своїх активів у найбільш ліквідній формі – у вигляді готівки, що дає змогу легко реалізувати схеми з відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом. Відповідно, виявлення та боротьба з відмиванням грошей стає надзвичайно складним завданням, адже обіг безготівкових коштів контролюється органами державної влади більш пильно, ніж обіг готівки, а через велику кількість готівки в економіці вона природно використовується юридичними або фізичними особами.

Отже, розвиток організованої злочинності може призвести до послаблення фінансової безпеки, а також істотно знизити рівень економічної безпеки України загалом. Тож із метою посилення спроможностей правоохоронної системи у боротьбі з організованою злочинною діяльністю доцільно проаналізувати європейський досвід створення

відповідних інституційних механізмів. Ключовими елементами успішних заходів боротьби з організованою злочинністю в ЄС є високий рівень професіоналізму та ефективного законодавства, засноване на положеннях Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності [14].

Висновки та пропозиції. Резюмуючи викладене вище, можемо стверджувати, що посилення боротьби з організованою злочинністю у фінансовій сфері в контексті подальшої криміналізації економічних організованих відносин, на наш погляд, потребує:

– поглибленого моніторингу регулярних зв'язків осіб чи структур, причетних до діяльності організованих злочинних угруповань, із бюджетними об'єктами різних галузей економіки;

– удосконалення механізму застосування цільових фінансових санкцій, відповідно до вимог 6 та 7 Рекомендацій FATF [15], у тому числі запровадження процедур замороження активів учасників ОЗГ та удосконалення положень щодо здійснення міжнародного співробітництва у зазначеному напрямі;

– зосередження зусиль на моніторингу лотерейного та ігрового бізнесу в системі Інтернет із метою своєчасного виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням (фіскалізації операцій із прийняття ставок у лотерею та з виплати вигравів у лотерею, а також забезпечення потреб державного бюджету, захист прав і законних інтересів громадян) з боку організованих злочинних угруповань, а також їх нейтралізації (підтримуємо думку щодо внесення змін до Податкового кодексу України в частині встановлення єдиної ставки податку на дохід (валовий ігровий дохід або GGR), отриманий від організації та проведення будь-яких азартних ігор, у розмірі 18% [16];

– забезпечення систематичних заходів протидії «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас посилення інституційних можливостей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів у питанні виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації;

– розширення спектру кримінологічних досліджень структурних елементів організованої злочинності, закономірностей її функціонування з метою розроблення методологічних настанов щодо ефективної протидії організованій злочинності у фінансовій сфері.

Запропонований перелік заходів не вичерпує усіх важливих аспектів формування ефективної системи протидії організованій злочинності у фінансовій сфері, але їх розроблення та втілення у практику є одним із перспективних напрямів діяльності у сфері наукового пошуку, законотворчого процесу та правозастосовної діяльності.

Література

1. Кримінологія: підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

2. Кримінологія: колективний навчальний посібник-практикум / за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової / Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.

3. Загальний стан злочинності та протидії їй на території України за 2019 рік (порівняно зі статистичними даними за 2013–2018 роки). URL: <http://baganets.com/blogs-baganets/zagalniistan-zlochinnost-ta-protidii-na.html>

4. Стратегія національної безпеки України: Указ президента України від 14 вересня 2020 року № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

5. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

6. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>

7. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>

8. Про державні лотереї в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 31, ст. 369. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5204-17>

9. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06 липня 1995 р. № 265/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, N 28, ст. 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80/ed19950706#Text>

10. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 року № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>

11. Інтернет-казино. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%BE>

12. У Бердянську ДБР викрило гральний бізнес під «кришею» поліцейських. 26.03.2021. URL: <https://dbr.gov.ua/news/u-berdyansku-dbr-vikrilo-gralnij-biznes-pid-krisheju-policejskih-video>

13. Типологія легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення у 2017 році URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN039351#:~:text>

14. Європейський досвід організації інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю. URL: <http://opk.com.ua/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%96%D0%BD%D1%81/>

15. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

(FATF). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835_001#Text

16. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів від діяльності з організації та проведення азартних ігор, випуску та проведення лотерей. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI04316A.html

Анотація

Андросович Л. Г. Організована злочинність у фінансовій сфері як загроза економічній безпеці України. – Стаття.

У статті розглянуто організовану злочинність у фінансовій сфері як загрозу економічній безпеці України. Зазначено, що соціально-економічні перетворення в Україні змінили характер кримінальних правопорушень, вчинюваних організованими злочинними групами, які передусім орієнтуються на перетворення будь-якого ресурсу в капітал. Звідси боротьба з організованою злочинністю набуває все більшого значення, оскільки пущає своє коріння в усі сфери функціонування держави, завдаючи величезної шкоди її розвитку. Акцентовано увагу на статистичні дані про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями з 2016 року до 2020 року включно. З проведеного дослідження статистичних даних стає відомим, що у структурі організованої злочинної діяльності значну частину займають організовані злочинні угруповання, сформовані на етнічних засадах, кримінальна активність яких носить міжрегіональний характер. Під їх контролем знаходяться багато об'єктів кредитно-фінансової сфери, сфери обороту житлової нерухомості та надання різних послуг.

Звернено увагу також на лотереї та азартні ігри. Для організованих злочинних угруповань залишається привабливим ринок лотерей та азартних ігор як одне з основних джерел отримання та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Організовані злочинні угруповання скористалися цією перспективою і вже розпочали діяти за своїми схемами з отримання протиправних прибутків та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Злочинні групи цілеспрямовано купують електронні клуби або навіть створюють власні «ігрові бібліотеки», які, як правило, реєструються в «податкових гаванях» (офшорах), з якими відсутній обмін інформацією.

Лідери й активні члени злочинної групи та злочинного співтовариства все частіше почали використовувати протиправні схеми і в кредитно-фінансовій системі з метою розкрадання і переведення в готівку грошових активів.

Характеризуючи найбільш протиправні схеми організованих злочинних угруповань, ми запропонували

перелік заходів у питанні посилення боротьби з організованою злочинністю у фінансовій сфері в контексті подальшої криміналізації економічних організованих відносин.

Ключові слова: організована злочинність, фінансова сфера, кримінальні правопорушення, лотереї, ігровий бізнес, легалізація, відмивання доходів, протидія, боротьба.

Summary

Androsovych L. H. Organized crime in the financial area as a threat to Ukraine's economic security. – Article.

The article considers organized crime in the financial area as a threat to Ukraine's economic security. It is noted that socio-economic transformations in Ukraine have changed the nature of criminal offenses committed by organized criminal groups, which are primarily focused on the transformation of any resource into capital.

Hence, the fight against organized crime is becoming increasingly important, as it has its roots in all spheres of state functioning, causing enormous damage to its development. Emphasis is placed on statistics on the results of the fight against organized groups and criminal organizations from 2016 to 2020 inclusive. From the study of statistical data, it becomes known that in the structure of organized criminal activity a significant part is occupied by organized criminal groups formed on ethnic grounds, the criminal activity of which is interregional in nature. They control many objects of the credit and financial sphere, the sphere of residential real estate turnover and the provision of various services.

Attention is also paid to lotteries and gambling. For organized criminal groups, the lottery and gambling market remains attractive as one of the main sources of obtaining and laundering proceeds of crime. Organized criminal groups have taken advantage of this prospect and have already begun to operate under their own schemes to generate illicit proceeds and launder proceeds of crime. Criminal groups purposefully buy electronic clubs or even create their own «gaming libraries», which are usually registered in «tax havens» (offshore), with which there is no exchange of information.

Leaders and active members of the criminal group and the criminal community have increasingly begun to use illegal schemes in the credit and financial system to steal and cash money.

Characterizing the most illegal schemes of organized criminal groups, we have proposed a list of measures to strengthen the fight against organized crime in the financial area in the context of further criminalization of economic organized relations.

Key words: organized crime, financial area, criminal offenses, lotteries, gambling business, legalization, money laundering, counteraction, struggle.